

Η διαχείριση του πόνου της κυπριακής τραγωδίας (Ηλεκτρονικό Άρθρο)

Ιστορικό σημείωμα

Αυτό το ηλεκτρονικό άρθρο δημοσιεύτηκε τον Γενάρη του 2015 στο blog [κοινωνιολογικά](#).

Περιεχόμενο

Η διαχείριση του πόνου της κυπριακής τραγωδίας

Αρχική Δημοσίευση: «Χρονικό», Εφ. Πολιτης, τ. 73, 19/7/2009

Η βία παράγει πόνο. Ο σωματικός πόνος είναι μια ατομική εμπειρία – ο ψυχολογικός πόνος όμως είναι και βαθύτερος και συχνά γίνεται αντικείμενο συλλογικής [πολιτιστικής και πολιτικής] επεξεργασίας. Αυτή η επεξεργασία/διαχείριση μπορεί να είναι συνειδητή [με στόχο, λ.χ. , κάποιο πολιτικό στόχο] αλλά μπορεί επίσης να είναι να είναι και μέρος μιας συλλογικής διαχείρισης ενός τραύματος. Η κυπριακή τραγωδία κωδικοποιήθηκε βέβαια διαφορετικά από την κάθε κοινότητα, αλλά δεν παύει να αποτελεί μια ενιαία ιστορική εμπειρία. Το κείμενο που ακολουθεί είναι μια προσπάθεια να αποκωδικοποιηθεί αυτή η συλλογική εμπειρία μέσα από τα υπάρχοντα στοιχεία αλλά και μέσα από ακαδημαϊκές αναλύσεις οι οποίες προσπάθησαν να ανιχνεύσουν τα αίτια της βίας αλλά και τις προσπάθειες διαχείρισης του πόνου/τραύματος που προκάλεσε.

Η περίοδος της βίας [1956 - 1974]

Η αρχή της μαζικής δικαιοδικής βίας προσδιορίζεται συνήθως γύρω στο 1956 όταν μερίδα της τουρκοκυπριακής [τ/κ] κοινότητας άρχισε να αντιδρά έντονα και βίαια στην ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ. Τα πρώτα δικαιοδικά επεισόδια έντασης καταγράφηκαν τον Δεκέμβρη του 1954 κατά την διάρκεια των μαζικών ελληνοκυπριακών [ε/κ] εκδηλώσεων ενάντια στην απόρριψη της εξέτασης του ζητήματος της Κύπρου από τον ΟΗΕ. Το φθινόπωρο το 1955 η ένταση εκφράστηκε με τον διαχωρισμό των κυπρίων στη βάση της κοινοτικής καταγωγής σε μια σειρά από τομείς – από το πρωτάθλημα ποδοσφαίρου μέχρι τον δικηγορικό σύλλογο. Στις αρχές του 1956 με αφορμή τον θάνατο/φονο τ/κ αστυνομικού στην Πάφο ξέσπασαν ταραχές στην Λευκωσία – αρχικά νεαροί τ/κ επιτέθηκαν σε ε/κ καταστήματα και ακολούθως έγιναν δικαιοδικές συγκρούσεις στην περιοχή του σωματείου «Ολυμπιακός». Στις 19/3/1956 έγιναν συγκρούσεις στο χωριό Βασίλεια της Κερύνειας με διάφορες [και αποκλίνουσες] αναφορές για τα αίτια και για τα θύματα. Το μοντέλο είχε πια καθιερωθεί – ένα επεισόδιο η ένας φόνος οδηγούσε σε μια συλλογική ταύτιση η οποία οδηγούσε σε έκρηξη βίας ανάμεσα σε άτομα άσχετα με το επεισόδιο. Το σκόπιμο και το τυχαίο σε έτσι περιπτώσεις μάλλον δεν είχε σημασία για το γενικότερο κλίμα αλλά και για τις στρατηγικές κινήσεις των διαφόρων οργανώσεων/ομάδων ενόπλων. Οι επιθέσεις των τ/κ εθνικιστών που εκφράζαν επί του εδάφους την προσπάθεια μέρους της τ/κ ηγεσίας για διαχωρισμό των 2 κοινοτήτων βρήκαν αντίσταση από τους «νουσιμους» τ/κ. Αξίζει όμως να αναφερθεί ότι από τότε υπήρξε αντίσταση στον διαχωρισμό, η οποία εκφράζε μια ιστορική παράδοση αιώνων συνύπαρξης. Σύμφωνα με τον Μαχλουζαριδη ο ιερέας της εκκλησίας του Αγίου Λουκά η οποία είχε δεχθεί επιθέσεις, επισκέφθηκε την αρχιεπισκοπή στις 26/4

ΚΑΙ..

«..έκαμε εύφημη αναφορά στην προστατευτική επέμβαση φιλήσυχων τούρκων υπέρ ελληνικών οικογενειών κατά την διάρκεια των οχλοκρατικών τούρκικων εκδηλώσεων της Τρίτης 24/4/56».

Προς το τέλος του Μάη τα επεισόδια επαναλήφθηκαν με αφορμή πάλι τον θάνατο ενός τ/κ αστυνομικού στην Πάφο και επεκτάθηκαν στην Λάρνακα και στην ύπαιθρο. Στις 30/5/1956, όπως παρατηρεί ο Μαχλουζαριδης «τραβήχτηκε η διαχωριστική γραμμή στη Λευκωσία». Ακολούθησε μια περίοδος ανήσυχης ηρεμίας με περιοδικές εκρήξεις έντασης. Επεισόδια έγιναν τον Γενάρη [19-20] και στις αρχές του Φεβρουαρίου του 1957. Στα μέσα του 1957 [2/6] οι τ/κ δημοτικοί σύμβουλοι παραιτήθηκαν κατηγορώντας τις ε/κ δημοτικές αρχές για παραμέληση των κοινοτήτων τους. Οι ε/κ δήμαρχοι το διέψευσαν αλλά το που βρισκόταν το δίκαιο ήταν πια σχετικό. Κάθε κίνηση [η ακόμα και προβοκάτσια] πυροδοτούσε απλά περισσότερο την ατμόσφαιρα. Ακόμα και ο θάνατος/δολοφονία από άγνωστους ενός τ/κ ο οποίος συζούσε με μια ε/κ αλλά παντρεύτηκε και μια τ/κ έγινε αιτία έντασης - ανκαι θα μπορούσε κάποιος να σκεφτεί ότι τα αίτια της δολοφονίας του θα μπορούσαν να ήταν προσωπικά παρά κοινοτικά.

Η ένταση κορυφώθηκε στα τέλη του Μάη του 1958. Στις 30/5 έγιναν εκρήξεις βομβών στην τ/κ συνοικία της Λάρνακας - με ασαφή υπευθυνο/ους. Η ρίψη βόμβας στο κτίριο όπου στεγαζόταν το τούρκικο γραφείο πληροφοριών στις 7/6 αποτέλεσε το έναυσμα για μια νέα σειρά βιαιοπραγιών - με την εκδίωξη πλέον των ε/κ από τις τ/κ συνοικίες της Λευκωσίας. Η ένταση απλώθηκε και στην Πάφο, Αμμόχωστο, Λεμεσό και την περιοχή Λουρουτζινας -Πυροΐου. Η Κύπρος είχε κηρυχθεί ουσιαστικά σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης με 10.000 αποικιακούς στρατιώτες να επιβάλλουν την «τάξη». Είναι σε αυτό το κλίμα που διαπράχθηκε το πιο αιματηρό έγκλημα της περιόδου και σε αριθμούς αλλά και σε αιματηρή απεικόνιση - η σφαγή των κοντεμενιωτων στο Κιονελι. Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπηρχαν/κυκλοφορούσαν τότε, φαίνεται ότι μια ομάδα κατοίκων του Κοντεμενου η οποία επέστρεφε από την Λευκωσία είχε ανακοπεί στο χωριό Σκυλλουρα από τ/κ. Όταν έφτασαν στον Κοντεμενο και πληροφόρησαν την κοινότητα για το ιδεότυπο road block μια ομάδα 20 με 35 [ποικίλουν οι αναφορές αλλά στην δικαστική αναφορά υπάρχει ο αριθμός 35] επέστρεψαν πίσω για να διασφαλίσουν ότι άλλοι συγχωριανοί τους θα περνούσαν χωρίς κίνδυνο. Συνελήφθησαν από βρετανούς οι οποίοι φαίνεται να θεώρησαν ότι ήταν ύποπτοι για ενδεχόμενη σύγκρουση με τ/κ και τους πήραν για ανάκριση. Αντί όμως να τους πάρουν Λευκωσία τους πήγαν στον Κιονελι και τους άφησαν να επιστρέψουν στο χωριό τους πεζοί. Αυτή η απόφαση των βρετανών έγινε αντικείμενο υποψίας και ερμηνειών ότι σκόπιμα [στα πλαίσια της πολιτικής του «διαίρει και βασίλευε»] αφέθηκαν εκεί οι ε/κ για να βρεθούν μόνοι σε περιοχή τ/κ και να προκληθεί σύγκρουση και σφαγή - με δεδομένη την υπάρχουσα ένταση. Η ύπαρξη μιας πυρκαγιάς στην περιοχή θεωρήθηκε ύποπτη ενώ κυκλοφορούσαν ανυπόστατες φήμες ότι 300 ε/κ βάδιζαν από την Σκυλλουρα στο Κιονελι. Όποια και αν ήταν τα αίτια της αντίδρασης των τ/κ αυτό που έγινε ήταν μια αιμοβόρα σφαγή 8 ατόμων με τσεκούρια, μαχαίρια κλπ. Τα επεισόδια συνεχίστηκαν μέχρι τις 4/8 όταν η ΕΟΚΑ αρχικά και μετά η ΤΜΤ κήρυξαν ανακωχή.

Ο απολογισμός σε προσωπικό αλλά και συλλογικό επίπεδο καταγράφεται ενδεικτικά από τον Μαχλουζαριδη:

«..στις 31/7/1958 βρέθηκαν στο χωριό Άγιος Γεώργιος Πάφου τα πτώματα 3 τούρκων, από τους οποίους 2 γυναίκες, που δάρθηκαν μέχρι θανάτου. Την ίδια μέρα ελληνίδα, που διέμενε στην τούρκικη συνοικία Λάρνακας πληγήκε 19 φορές με μαχαίρι και σκοτώθηκε. Στις 2/8/1958 καταστράφηκε ολοσχερώς από πυρκαγιά το καπνεργοστάσιο Τάκη Πατική στην τούρκικη συνοικία της Λευκωσίας..

[...]

Σύμφωνα με του ξένους ανταποκριτές στην Κύπρο από τις 7/6/1958 που άρχισαν οι επιθέσεις των τούρκων ενάντια στους έλληνες μέχρι τα 4/8/1958 φονεύτηκαν 148 πρόσωπα. Από αυτά 61 ήταν

έλληνες και 59 τούρκοι. Οι αντεπιθέσεις των ελλήνων άρχισαν γύρω στις 12/7..»

Πρέπει να σημειώσουμε ότι εκτός από την δικοινοτική βία υπήρχε και ενδοκοινοτική βία με έντονα ιδεολογικά χρώματα και αυτή η μορφή βίας βρισκόταν στο αποκορύφωμα της τον Μάιο του 1958 – η αριστερά και στις δυο κοινότητες βρέθηκε υπό ένοπλη επίθεση και μερικές από τις δολοφονίες αριστερών ήταν ιδιαίτερα φριχτές στοχεύοντας στον συλλογικό εκφοβισμό. Εκείνη η περίοδος όπως σωστά παρατήρησε ο P. Loizos, άφησε μια κληρονομιά – το αίσθημα του φόβου το οποίο θα εμπόδιζε στις μετέπειτα συγκυρίες πολλούς ανθρώπους να επέμβουν ενεργά εναντίον των βιαιοτήτων που γίνονταν δίπλα τους η ενάντια σε γείτονες. Και αυτό το καθεστώς έμμεσης λογοκρισίας στον δημόσιο λόγο έπαιξε σημαντικό ρόλο επίσης στην επιλεκτική ειδησεογραφία των ΜΜΕ κατά την περίοδο των συγκρούσεων που θα ακολουθούσαν.

Η ανήσυχη ηρεμία των 3 πρώτων χρόνων της ανεξαρτησίας τελείωσε στις 21 Δεκεμβρίου του 1963 μετά από ένα επεισόδιο ανάμεσα σε ε/κ αστυνομικούς και τους τ/κ επιβάτες ενός αυτοκίνητου. Οι πραγματικές μάχες, ωστόσο, ξεκίνησαν στις 23/12 και η έκρηξη της βίας απλώθηκε τους επόμενους μήνες σε ολόκληρη την Κύπρο. Σε εκείνες τις συνθήκες σκοτώθηκαν και εξαφανίστηκαν άτομα και από τις 2 κοινότητες και άρχισε να χρησιμοποιείται ο πόνος για πολιτικές σκοπιμότητες – σαν είδος εσωτερικής κοινοτικής συσπείρωσης και σαν επιχείρημα προς τα έξω με στόχο την διεκδίκηση του ρόλου του θύματος από κάθε κοινότητα. Η επίθεση των ομάδων του Ν. Σαμψών στην Ομορφίτα, λ.χ. κωδικοποιήθηκε έντονα στην τ/κ κοινή γνώμη σαν μια σφαγή – και αυτή η εικόνα θα συνόδευε τον Σαμψών για την υπόλοιπη του καριέρα. Και σαφώς ήταν ένας εύκολος στόχος για την τούρκικη προπαγάνδα όταν επιλέγθηκε για πρόεδρος της πραξικοπηματικής κυβέρνησης το 74.

Η πρώτη εκχειρίδα συμφωνήθηκε στις 25 Δεκεμβρίου και άρχισε η ανταλλαγή αιχμαλώτων. Απελευθερώθηκαν 545 τ/κ και 26 ε/κ ενώ ο απολογισμός της πρώτης εβδομάδας μαχών είχε ανάλογα ποσοστά σύμφωνα με την καταγραφή του Patrick: σκοτώθηκαν 49 τ/κ και 20 ε/κ ενώ υπήρχαν 30 τ/κ αγνοούμενοι και 4 ε/κ. Τον Γενάρη του 1964 οι τ/κ ζήτησαν από τα βρετανικά στρατεύματα τα οποία λειτουργούσαν σαν προσωρινοί ειρηνευτές, να ανοίξουν έναν ομαδικό τάφο στον Άγιο Βασίλειο. Ήταν ο πρώτος ομαδικός τάφος και από ότι φαίνεται από τον κατάλογο των τ/κ αγνοούμενων η μαζική σφαγή στον Άγιο Βασίλειο ήταν η πρώτη που έγινε εκείνη την περίοδο. Οι ε/κ εφημερίδες προσπάθησαν βέβαια να αποφύγουν την ουσία του θέματος – την μαζική σφαγή και εστίασαν στο ότι ήταν προπαγάνδα προβάλλοντας την τότε επίσημη θέση ότι οι νεκροί ήταν αζήτητα πτώματα από το νοσοκομείο Λευκωσίας. Με βάση τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα σήμερα φαίνεται ότι όχι μόνο έγινε ομαδικό έγκλημα αλλά είχαν γίνει και επιπρόσθετες ταφές και εκταφές πτωμάτων στον ομαδικό τάφο.

Το κέντρο της βίας στα αρχικά στάδια της αντιπαράθεσης ήταν η Λευκωσία και η Λάρνακα αλλά σταδιακά η αντιπαράθεση άρχισε να απλώνεται και στην υπόλοιπη Κύπρο. Τον Φεβρουάριο απλώθηκε στην Πάφο και την Λεμεσό και μετά την έγκριση της αποστολής της δύναμης του ΟΗΕ στις 4 Μαρτίου υπήρξε μια αύξηση της βίας καθώς, όπως παρατηρεί ο Patrick, και οι δυο πλευρές προσπαθούσαν να κερδίσουν πλεονεκτικές θέσεις πριν την ανάπτυξη των δυνάμεων του ΟΗΕ. Στις 7 Μαρτίου οι ηγέτες και των 2 κοινοτήτων ανακοίνωσαν ανταλλαγή αιχμαλώτων – η τακτική της απαγωγής είχε γίνει πια ένα είδος στρατηγικού όπλου για τους ένοπλους και των 2 κοινοτήτων. Απελευθερώθηκαν 49 τ/κ και 4 ε/κ. Οι τ/κ, ωστόσο, διεκδικούσαν ότι οι αιχμαλwai/εξαφανισθεντες από την κοινότητα τους ήταν 225 και άρα περισσότεροι από 170 τ/κ είτε ήταν ακόμα αιχμάλwai είτε είχαν εκτελεσθεί από τους ε/κ.

Η δύναμη του ΟΗΕ η οποία άρχισε να λειτουργεί από τα τέλη Μαρτίου αντιμετώπισε μια σειρά κρίσεων – αρχικά στην Τυλληρία και μετά στην περιοχή ανάμεσα στην Λευκωσία και την Κερύνεια. Ένα από τα βασικά προβλήματα της περιόδου ήταν ότι η κυπριακή κυβέρνηση δεν μπορούσε να ελέγξει τους ένοπλους παρά την προσπάθεια να συγκροτηθεί η εθνική φρουρά. Η κρίση με τους

ένοπλους έφτασε στο αποκορύφωμα της με τις μαζικές απαγωγές και εκτελέσεις περισσότερων από 30 τ/κ στις αρχές Μαΐου στο Βαρωσι και στις γύρω περιοχές. Το γεγονός άρχισε όπως πολλά άλλα σαν θέμα αντεκδίκησης αλλά γρήγορα φάνηκε ότι υπήρχαν οργανωμένες ένοπλες ομάδες οι οποίες κινούνταν συντονισμένα. Στις 11 Μαΐου ένα αυτοκίνητο με 3 έλληνες αξιωματικούς και ένα ε/κ αστυνομικό μπήκε στην τ/κ περιοχή της Αμμοχώστου και στην ανταλλαγή πυρών σκοτώθηκαν 3 από το αυτοκίνητο. Τις επόμενες μέρες [11-13 Μαΐου] «32 με 35» τ/κ απήχθηκαν και εκτελέστηκαν σαν αντίποινα. Ο αξιωματικός της Ουνφικυπ που ανέλαβε την διερεύνηση του επεισοδίου δολοφονήθηκε επίσης στις 7 Ιουνίου. Τα γεγονότα της Αμμοχώστου επιτάχυναν τις διαδικασίες γύρω από το κυπριακό καθώς η Τουρκία άρχισε να προετοιμάζεται για εισβολή ενώ η ελληνική κυβέρνηση έστειλε στρατό στην Κύπρο και τον Γρίβα για να αναλάβει την ηγεσία του. Το εντυπωσιακό με το επεισόδιο στο Βαρωσι είναι ότι ακόμα και πρόσφατα [όταν προέκυψε θέμα στον δημόσιο διάλογο] και ενώ είναι πια καταγεγραμμένο και αναγνωρισμένο [από το 2003 όταν η Κυπριακή Δημοκρατία δημοσιοποίησε επίσημα τον κατάλογο 500 τ/κ αγνοουμένων] ότι «εξαφανίστηκαν» πέρα από 30 τ/κ εκείνες στις ημέρες στην περιοχή Αμμοχώστου [30] και Λάρνακας [3], εντούτοις υπάρχουν ε/κ δημοσιογράφοι που ισχυρίζονται ότι όλα αυτά είναι «φήμες» και η αναφορά σε εκείνα τα γεγονότα είναι «εθνικά ύποπτη». Φαίνεται ότι το δίκτυ της λογοκρισίας για την εμπειρία της άλλης κοινότητας που εγκαθιδρύθηκε τότε απλώνεται μέχρι σήμερα.

Το καλοκαίρι η ένταση υποχώρησε κάπως για να κορυφωθεί απότομα ανάμεσα στις 6 και 10 Αυγούστου με τις μάχες στην περιοχή Τυλληρίας και την πρώτη τουρκική παρέμβαση στην Κύπρο – με τον βομβαρδισμό της περιοχής.

Οι τ/κ σαν η μικρότερη κοινότητα βρέθηκαν υπό πολιορκία σε αρκετές περιπτώσεις και είχαν πολύ περισσότερα θύματα από ότι οι ελληνοκύπριοι: σύμφωνα με τα στοιχεία στα οποία παραπέμπει ο Patrick τα θύματα των τ/κ συμπεριλάμβαναν 191 νεκρούς και 173 αγνοούμενους/ «χασιμιους» [kayırlar όπως κωδικοποιήθηκαν στην τ/κ κοινότητα], ενώ των ε/κ συμπεριλάμβαναν 133 νεκρούς και 41 αγνοούμενους. Και αν λάβει κανείς υπό όψιν τις πληθυσμιακές αναλογίες [όπου αντιστοιχούσαν περίπου 4 ε/κ για 1 τ/κ] τότε σαφώς η αναλογία των τ/κ θυμάτων ήταν ακόμα πιο αρνητική [και τραυματική] συγκριτικά.

Την περίοδο 1964 – 67 υπήρχαν επεισόδια και θύματα δικοινοτικής βίας αλλά σε μικρότερο βαθμό. Ένα από τα αμφιλεγόμενα σημεία αυτής της περιόδου ήταν οι περιοχές τις οποίες έλεγχε η κυβέρνηση και οι περιοχές τις οποίες έλεγχε [η ισχυριζόταν ότι έλεγχε] η τ/κ ηγεσία η οποία προσπαθούσε να οικοδομήσει ένα είδος αυτόνομης διοικητικής οντότητας. Εκτός από τις περιοχές των τ/κ θυλάκων οι οποίοι ήταν αποκλεισμένοι [και οι κυβερνητικές-ε/κ αρχές χρησιμοποιούσαν τον εμπάργκο σαν μοχλό πίεσης] υπήρχαν τ/κ συνοικίες σε διάφορες περιοχές οι οποίες τελούσαν σε ένα είδος διπλού καθεστώτος. Σε τέτοιες περιπτώσεις πολλές φορές πρυτάνευε η «τοπική αλληλεγγύη» και οι κάτοικοι έβρισκαν μορφές συνύπαρξης και αποφυγής της έντασης. Μερικές φορές, όμως, όπως στην περιοχή Κοφίνου-Άγιου Θεόδωρου η ένταση [και με την συμβολή εξωγενών παραγόντων] οδηγούσε σε τριβές. Η έκρηξη βίας το 1967 στην Κοφίνου ήταν καταλυτική για ευρύτερες εξελίξεις στο κυπριακό. Απειλήθηκε και πάλιν τούρκικη εισβολή αλλά σε αυτήν την περίπτωση η ελληνική και η ε/κ πλευρά βρέθηκαν κατηγορούμενες για μαζική σφαγή – κάτι που τις υποχρέωσε σε αναδίπλωση. Το 1967 αποσύρθηκε η ελληνική μεραρχία και ένα χρόνο μετά άρχισαν οι συνομιλίες που με διάφορες μορφές και περιεχόμενο συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Η νέα περίοδος βίας ήρθε το 1974 και ως ένα σημείο αποτέλεσε μια κορύφωση της και ανακύκλωση της βίας. Μετά το 1967 η βία είχε μετατοπιστεί σε ενδοκοινοτική για την ε/κ κοινότητα. Η τ/κ κοινότητα είχε ήδη περάσει μια περίοδο ενδοκοινοτικής βίας την περίοδο 1962-65 [το αποκορύφωμα της ήταν η δολοφονία του Καβαζογλου] η οποία οδήγησε στην λογοκρισία του αριστερού και φιλελευθέρου λόγου στο εσωτερικό της κοινότητας. Στην ε/κ κοινότητα η ενδοκοινοτική βία μετά την έναρξη της δράσης της ΕΟΚΑ β πήρε την μορφή μιας σαφώς οργανωμένης αντιπαράθεσης με στόχο την ανατροπή της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το πραξικόπημα αποτέλεσε το αποκορύφωμα

αυτής της ενδοκοινοτικής βίας και η εισβολή ανακύκλωσε την δικαιοδική βία σε ένα αποτρόπαιο αποκορύφωμα. Η ε/κ κοινότητα βίωσε ένα πρωτοφανές σοκ: με 150 - 200, 000 πρόσφυγες και περίπου 5000 νεκρούς [η αγνοούμενους].

Υπήρξαν και πάλι μαζικά εγκλήματα - και παρά το γεγονός ότι οι ε/κ ήταν σαφώς τα θύματα σε μια συγκριτική αναφορά, οι τ/κ σε ορισμένες περιοχές έπεσαν θύματα μαζικών σφαγών - όπως στην Τοχνη, και στην περιοχή των χωριών Μάραθα, Αλοα, Σανταλαρης. Οι μαζικές εκτελέσεις πέραν των 80 ατόμων [αιχμαλώτων ανδρών η γυναικόπαιδων] υπήρξαν σαφώς μια καινοτομία στην μακάβρια διαδικασία των ομαδικών τάφων. Αντίστοιχα υπήρξαν βιαία επεισόδια σε μαζικό επίπεδο ενάντια σε αμάχους ελληνοκύπριους σε χωριά όπως η Ασσια, το Παλαικυθρο, την Κυθρεα κ.α.

Μετά το τέλος της πολεμικής περιόδου η έμφαση στα θύματα ήταν έντονη και στις δυο πλευρές - η έμφαση όμως απόκλινε στην διαχείριση του πόνου. Στην ε/κ κοινότητα ο πόνος μετατράπηκε, από τον ηγεμονικό πολιτικό λόγο, σε σύμβολο της τραγωδίας που κωδικοποιήθηκε σαν «δεν ξεχνώ». Εξωτερικά αυτός ο πόνος χρησιμοποιήθηκε για να υποδείξει την βαρβαρότητα της εισβολής. Αντίθετα στην τ/κ κοινότητα ο πόνος και το «δεν ξεχνώ» έγιναν σημεία επιβεβαίωσης της κατάστασης η οποία προέκυψε από το 74. Οι τ/κ πρόσφυγες μεταφέρθηκαν σε ε/κ σπίτια και περιουσίες και η έμφαση ήταν ότι αυτή [η βόρεια Κύπρος] ήταν ο νέος [και οριστικός] τους τόπος.

Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση όπου συμπυκνώθηκαν οι δυο διαφορετικές αφηγήσεις για το τι έγινε το 74 ήταν το ζήτημα το αγνοουμένων. Για τους ε/κ οι αγνοούμενοι ήταν αιχμάλωτοι οι οποίοι ήταν ζωντανοί μέχρι αποδείξεως του αντίθετου, ενώ αντίθετα για τους τ/κ ο κυρίαρχος λόγος τόνιζε ότι οι τ/κ αγνοούμενοι ήταν νεκροί και ότι οι οικογένειες τους έπρεπε να κοιτάξουν πια στο μέλλον. Για τους ε/κ συγγενείς των αγνοουμένων αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να επωμιστούν το φορτίο του να είναι ένα σύμβολο της συλλογικής μνήμης, ενώ για τους τ/κ συγγενείς το φορτίο ήταν ανάποδο - έπρεπε να ξεχάσουν. Αν οι μεν δεν μπορούσαν να ξεχάσουν, οι δε δεν επιτρεπόταν θυμούνται.

Αιτίες των σφαγών

Η κυπριακή κοινωνία δεν είχε βιώσει κατά την διάρκεια των τελευταίων αιώνων μορφές μαζικής πολεμικής βίας έτσι η έκρηξη της περιόδου 1956 -74 έχει και τις ιστορικές της ιδιομορφίες. Η κυπριακή κοινωνία δεν είχε βιώσει μέχρι την περίοδο 1956 - 74 μορφές μαζικής πολεμικής βίας κατά την διάρκεια των τελευταίων αιώνων. Ένα κλίμα έντασης ανάμεσα στις θρησκευτικές κοινότητες οδήγησε σε κάποια επεισόδια το 1912, αλλά η βία ήταν περιορισμένη. Και δεν επανεμφανίστηκε μέχρι το 56, παρά το ότι στο ενδιάμεσο διάστημα υπήρξαν έντονες αντι-αποικιακές, κοινωνικές, ταξικές και ιδεολογικές αντιπαράθεσεις.

Υπήρχαν, βέβαια, μορφές βίας που ταυτίζουμε με την παραβατικότητα - οι τελευταίοι φυγόδοκοι λ.χ. που ζούσαν επικηρυγμένοι στα βουνά του Τρόοδου έζησαν την δεκαετία του 40. Και στην κυπριακή κοινωνία πριν το 1950 υπήρχαν μορφές βίας για τοπικούς, οικογενειακούς, η οικονομικούς λόγους. Αλλά οι μορφές βίας που υπήρχαν μέχρι τότε ήταν μορφές ελεγχόμενης βίας η οποία λειτουργούσε σε ατομικό παρά συλλογικό επίπεδο. Η έκρηξη της μαζικής βίας που ουσιαστικά δεν διαχώριζε τα άτομα σε υπεύθυνους η όχι [έστω λόγω συγγένειας η φιλίας] και θεωρούσε όλα τα μέλη μιας θρησκευτικής κοινότητας υπεύθυνα για κάποιες μορφές εγκλημα η κίνδυνο ήταν αποτέλεσμα της περιόδου 1956 - 74.

Υπάρχουν 2 ερμηνείες για αυτήν την έκρηξη βίας: η «στρατηγική» και η θεωρία/υποθεση της «απώλειας ελέγχου».

Η «στρατηγική» ερμηνεία δεν θεωρεί ότι η έκρηξη της βίας οδήγησε απλά σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις - θεωρεί ότι υπήρχε σκόπιμη προσπάθεια από κάποιους που καθοδηγούσαν τους

ένοπλους. Για τους τ/κ αυτό που κωδικοποιήθηκε σαν προσπάθεια εξόντωσης τους το 1963-64 παρέπεμπε στο «Σχέδιο Ακρίτας». Για τους ε/κ η τραγωδία του 74 κωδικοποιήθηκε σαν μέρος ενός σχεδίου του τουρκικού κράτους. Αυτές οι απόψεις κωδικοποιήθηκαν σαν «επίσημες» αλήθειες του ηγεμονικού λόγου. Όπως, όμως, τεκμηρίωσε ο Παπαδακης, στο καθημερινό επίπεδο [ιδιαίτερα στην υποκουλτούρα/subculture της αριστεράς] υπήρχαν και άλλες ερμηνείες οι οποίες απέδιδαν ευθύνες στους «εθνικιστές» και των δυο πλευρών. Οι επίσημες ερμηνείες όμως ήταν ο χώρος όπου οικοδομήθηκε το «καθεστώς του πονεμένου θύματος» με στόχο την νομική διεκδίκηση κατά την διάρκεια των συνομιλιών για λύση. Σε αυτό το πλαίσιο το ζήτημα των αγνοουμένων έγινε ένα πιόνι στην πολιτική στρατηγική κάθε κοινότητας.

Όσον αφορά την τεκμηρίωση της «στρατηγικής» ερμηνείας, με βάση τους συγκριτικούς πίνακες επεισοδίων αναλόγως του μήνα και της συγκυρίας που παραθέτει ο Patrick, φαίνεται ότι παρά τα τοπικά κίνητρα πολλών επεισοδίων το γενικό πλάνο συμβάδιζε με την ευρύτερη πολιτική επικαιρότητα –σαν ένα είδος συστήματος. Υπήρχε επίσης και μια άλλη «στρατηγική» στην βία – αυτή του προσωπικού κέρδους: ο Patrick σημειώνει ότι έγιναν και αρκετά εγκλήματα για οικονομικούς λόγους – όπως παρατηρεί πολλά από τα θύματα ανάμεσα στους τ/κ ήταν άτομα που κουβαλούσαν χρήματα. Η δολοφονία βοσκών αποδίδεται επίσης σε ανάλογα κίνητρα. Σε ένα άλλο πλαίσιο αξίζει να αναφέρουμε εδώ την μαρτυρία του Σουπουρη ότι η μεγάλη σφαγή των συγγενών του το 1974 ξεκίνησε από νεαρούς οι οποίοι ήρθαν για να κλέψουν τα ζώα της οικογένειας..

Η ερμηνεία «της απώλειας ελέγχου» αποτελεί συνήθως της δικαιολογία κάθε κοινότητας για τα εγκλήματα τα οποία διαπράχθηκαν από μέλη της – οι αρχές και ο επίσημος λόγος αποδίδουν τέτοια εγκλήματα [όταν είναι αναγκασμένοι να μιλήσουν για αυτά] σε «ακραίους», «ανεξέλεγκτους», «φανατικούς». Ο Loizos προσπάθησε να ερμηνεύσει τα πολιτιστικά αίτια αυτών των μορφών βίας στο κείμενο του «Intercommunal Killing in Cyprus». Η μαρτυρία την οποία αναλύει ανήκει σε κάποιον ε/κ ο οποίος σκότωσε 7 αμάχους τ/κ σε ένα σπίτι ύστερα από τον θάνατο 2 ε/κ σε μάχη [ενός χωριανού του και ενός ανώτερου του στην ιεραρχία της ΕΟΚΑ Β] σαν είδος εκδίκησης. Ακολούθως όταν ο «Κατζής» [το ψευδώνυμο του ατόμου] βρέθηκε στην Λεμεσό και έμαθε ότι το χωριό του είχε καταληφθεί από τους «Τούρκους» πήγε και βρήκε μια γρια τουρκοκύπρια και την σκότωσε, και όπως είπε στον Loizo θα σκότωνε και ένα Χότζα αλλά τον εμπόδισαν οι άντρες του ΟΗΕ.

Το ότι το συγκεκριμένο άτομο ήταν εξοικειωμένο με την βία – την πολιτική αλλά και την ποινική - δείχνει μεν ότι για το συγκεκριμένο άτομο η βία ήταν ένας είδος πρακτικής την οποία θεωρούσε «νομιμη/λογική» αλλά δεν εξηγεί γιατί διέπραξε ένα έγκλημα ενάντια σε άτομα [στα οποία συμπεριλαμβανόταν και ένα μωρό] για τα οποία ήταν σίγουρος ότι δεν είχαν καμιά ευθύνη για ότι έγινε. Ο λόγος του δολοφόνου εκφράζει σύμφωνα με τον Loizo έναν ιδιόμορφο είδος «αντίληψης» το οποίο αναδύεται με την διάχυση του εθνικισμού στην κοινωνία κατά την διάρκεια του εκμοντερνισμού. Η βία βέβαια υπήρχε στις παραδοσιακές κοινωνίες και ήταν ζήτημα τιμής η «απαντηση/εκδίκηση» για μια προσβολή. Όμως η εθνικιστική βία ξεφεύγει από αυτό το πλαίσιο – στο οποίο η βία είναι απλά μια ακόμα πιθανότητα διεκδίκησης των στόχων κάποιου. Για να το διευκρινίσει αυτό κάνει μια συγκριτική αναφορά με την εμπειρία των αντεκδικήσεων στα πλαίσια της «βεντέτας»/feud που έχει στοιχεία αντεκδίκησης στα πλαίσια της αγροτικής κοινωνίας. Εδώ υπάρχει μια ουσιαστική διαφορά:

«..οι γυναίκες και τα παιδιά δεν είναι επιτρεπτοι/νομιμοί στόχοι: η βεντέτα/feud έχει περισσότερους κανόνες από τις διακοινοτικές συγκρούσεις..»

Αντίθετα με τον εθνικισμό κατασκευάστηκε ένα πλαίσιο «αντίληψης-του-κοσμου» μέσα από την οποία το άτομο βλέπει συλλογικοτητες χωρίς να διαχωρίζει άτομα/προσωπα:

«Εάν αναλύσουμε την σκέψη του Κατζη βρίσκουμε ένα ολοκληρωτικό δόγμα ευθύνης, ένα πρόχειρο, ανοργάνωτο αγροτικό-νομικό δόγμα, το οποίο στηρίζεται σε βιβλικές αναφορές για οφθαλμό αντί

οφθαλμού. Γενικεύει και είναι συλλογικό, και εχθρικό στην ιδέα της ατομικής ευθύνης και στην λογική των αιτιών και της συγκεκριμένης αναφοράς..»

Η γενίκευση αυτών των ιδεών/πρακτικών δεν ήταν απλά προεκτάσεις της βίας της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας αλλά της νέας αντίληψης που εισήγαγε ο εθνικισμός ο οποίος κατασκεύαζε την εικόνα του άλλου, της άλλης κοινότητας, σαν του «αιώνιου εχθρού» ο οποίος μπορεί να εξαφανιστεί αφού με κάποιο τρόπο βρισκόταν «παράνομα» εκεί.

Ας πάρουμε λ.χ. την σφαγή και τον ομαδικό τάφο στον Άγιο Βασίλειο. Από μια άποψη υπήρχε η «στρατηγική» διάσταση στην οποία παραπέμπει ο Patrick. Όπως αναφέρει και ο ίδιος αλλά και ο Κληριδης στην “Κατάθεση” του οι επιθέσεις των ε/κ στα βόρεια προάστια της Λευκωσίας αλλά και στα τ/κ χωριά ανάμεσα στην Λευκωσία και στην βόρεια θάλασσα είχε σαν στόχο να εμποδιστεί η δημιουργία προγεφυρώματος. Όμως ταυτόχρονα υπήρχε, όπως αναφέρει και ο Κληριδης ένα είδος βίας το οποίο ξέφευγε από τα όρια της κατανόησης – ένα είδος «απώλειας ελέγχου».

« Είναι αλήθεια ότι οι ελληνοκύπριοι προσπάθησαν να θέσουν υπό τον έλεγχο τους τα βόρεια προάστια της Λευκωσίας που κατοικούνταν κυρίως από τούρκους. Τούτο ήταν αναγκαίο για να μείνει ανοικτός ο δρόμος που συνέδεε την Λευκωσία με την Κερύνεια και ήταν ο πιο σύντομος δρόμος προς τις βόρειες ακτές, όπου κατά πάσα πιθανότητα θα λάβαιναν χώρα οι τούρκικες αποβάσεις. Πράγματι εκεί ακριβώς αποβιβάστηκαν το 74 οι τούρκοι. Είναι επίσης αλήθεια ότι από μερικούς ελληνοκύπριους έγιναν πράξεις κτηνωδίας και αδιαφορίας για την ανθρώπινη ζωή.»

Αυτή η κτηνωδία που άγγιζε τα όρια του ανεξήγητου είχε να κάμει και με ένα είδος «εκδίκησης» για επεισόδια που είχαν γίνει την περίοδο 1956 - 58 – όπως παρατηρεί ο Patrick. Το ότι η 50χρονη γυναίκα και το 12χρονο κορίτσι δεν είχαν καμία σχέση με οποιοδήποτε επεισόδιο 5 χρόνια πριν, ήταν αδιάφορο για την κοσμοεικόνα/αντίληψη που είχε κατασκευάσει η εθνικιστική φαντασίωση στο μυαλό κάποιων.

Υπάρχει όμως και μια τρίτη διάσταση στο ζήτημα του ομαδικού τάφου στον Άγιο Βασίλειο η οποία είναι ενδεικτική των επίσημων στρατηγικών αλλά και του ευρύτερου πολιτιστικού πλαισίου της περιόδου σε σχέση με την διαχείριση/ταφή των νεκρών της πολεμικής σύγκρουσης. Σύμφωνα με τις υπάρχουσες μαρτυρίες φαίνεται ότι οι μερικοί από τους 13 τ/κ νεκρούς/αγνούμενους του Αγίου Βασιλείου ταφθηκαν όντως σε ένα ομαδικό τάφο. Στον ίδιο τάφο μεταφέρθηκαν και πτώματα από το νοσοκομείο Λευκωσίας όπως δήλωσε η κυβέρνηση. Όταν όμως οι τ/κ ζήτησαν να ανοίξει ο ομαδικός τάφος, ο τότε υπουργός εσωτερικών διέταξε να ανοίξει ο τάφος [πριν την επίσημη εκταφή] και να μεταφερθούν τα πτώματα από τον Άγιο Βασίλειο για να επιβεβαιωθεί η κυβερνητική δήλωση. Όμως φαίνεται ότι έγινε λάθος και μεταφέρθηκαν λάθος πτώματα, έτσι ώστε όταν άνοιξε ο τάφος μπροστά σε διεθνείς παρατηρητές και δημοσιογράφους βρέθηκαν και τα ανεπιθύμητα πτώματα από το χωριό που λειτούργησαν σαν κατηγορία ενάντια στην ε/κ κοινότητα. Αξίζει να σημειωθούν 2 πράγματα για αυτήν την διαδικασία.

1. Η ιερότητα της ατομικής ταφής ήταν κάτι σχετικό. Όπως φαίνεται από τότε αλλά και όπως φάνηκε και το 74 σε συνθήκες πολέμου και μαζικών σκοτωμών η λύση του να τοποθετούνται πτώματα σε ομαδικό τάφο δεν φαίνεται να ήταν κάτι το παράξενο για τους συμμετέχοντες. Όταν λ.χ. ο κυβερνητικός εκπρόσωπος προσπαθούσε να δικαιολογήσει τον ομαδικό τάφο, δεν φαινόταν να διανοείται ότι το ότι βρέθηκαν 21 πτώματα μαζί ήταν ανήθικο, ότι κάθε άνθρωπος αξίζει ένα ατομικό τάφο κλπ. Χωρίς ίχνος απολογίας ο κυβερνητικός εκπρόσωπος είπε ότι η ομαδική ταφή έγινε για ανθρωπιστικούς λόγους. Όταν το 74 οι ε/κ βρέθηκαν με πτώματα τα οποία βρίσκονταν σε αποσύνθεση τα έθαψαν σε ομαδικό τάφο. Και αυτό υπήρξε ένα από τα σκάνδαλα που οδήγησαν τελικά στην πτώση του καθεστώτος διαχείρισης του πόνου μερικές δεκαετίες αργότερα. Θα μπορούσε να πει κάποιος ότι η ιερότητα του ατόμου ανκαι

αντλεί από την παράδοση [θρησκευτική ή άλλη] την αξιοπρέπεια της ταφής, εντούτοις η έμφαση στον ατομικό τάφο ακόμα και στα θύματα μιας βίαιας έκρηξης, είναι πιο πρόσφατο φαινόμενο.

2. Το νοσοκομείο Λευκωσίας υπήρξε ένα κομβικό σημειολογικό σημείο σε αυτές τις δεκάχρονες αντιπαραθέσεις. Κατά τις πρώτες μέρες των συγκρούσεων υπήρχαν φήμες για δολοφονίες τ/κ ασθενών. Ένα από τους τ/κ που εξαφανίστηκαν από το νοσοκομείο τότε ήταν ο πατέρας του Κουτλαϊ Έρκ, ο οποίος διετέλεσε «δήμαρχος στο βόρειο τμήμα της μοιρασμένης Λευκωσίας» και του οποίου η οδυνηρή εμπειρία σαν δεκάχρονου παιδιού που περίμενε για μέρες τον αγνοούμενο πατέρα του να εμφανιστεί/απελευθερωθεί είναι καταγεγραμμένη από την Sengul Uludag στο βιβλίο της «Τα στρείδια που έχασαν το μαργαριτάρι τους». Ο Μακάριος μάλιστα αναγκάστηκε να παρέμβει για να σώσει τις τ/κ νοσοκόμες οι οποίες εργάζονταν εκεί. Το 74 το νοσοκομείο έγινε πάλι ένα κομβικό σημείο με αναφορές για εκτελέσεις από τους χουντικούς στο πραξικόπημα και χαμένους αρρώστους κατά την εισβολή. Αυτές οι αναφορές που είχαν βέβαια και την υλική τους πραγματικότητα λειτούργησαν σημειολογικά επίσης – το κυρίως σύμβολο της νεωτερικής επιστήμης/ γνώσης το οποίο θα θεράπευε τους ανθρώπους γινόταν το ίδιο χώρος θανάτου, βίας παραβιάζοντας την υπόσχεση της επιστημονικής ουδετερότητας.

Οι αγνοούμενοι σαν η αδυναμία πένθους γύρω από το άταφο πτώμα

Οι ε/κ αγνοούμενοι μεταμορφώθηκαν σε ένα σύμβολο της ευρύτερης εμπειρίας του 74. Τι σήμαινε όμως αυτό το βάρος για τους συγγενείς. Η πρώτη γνωστή μελέτη για τις γυναίκες των αγνοουμένων αλλά και για τον ευρύτερο συμβολισμό της όλης τραγωδίας ήταν η έρευνα της Μ. Ρούσου η οποία κατέγραψε την δυσφορία πίσω από την βιτρίνα της θυσίας. Εντάσσοντας την έρευνα της στα πλαίσια της ανάλυσης των πατριαρχικών δομών, η Ρούσου προσδιόρισε τον ρόλο της γυναίκας του αγνοούμενου σαν αυτό της «Πηνελόπης».

«Μια 25χρονη κοπέλα, γυναίκα αγνοούμενου, αναφέρεται σε συζήτηση που είχε με την γιαγιά του αντρος της.

Είπε η γιαγιά:

«Μα κόρη μου, η Πηνελόπη εκαρτεραν τον Οδυσσεαν 20 ολόκληρα χρόνια. Εσου έχασες την υπομονή σου σε 5 χρόνια;

Και η κοπέλα συνεχίζει

«..Επαγωσα..Επρεπεν εγιω, 25χρονων κοπέλα, να γίνω Πηνελοπη..Πηνελοπη που τα τωρα; Ακόμα εν εγεννησα..

[...]

Ποιος θα ωφεληθεί από την δική μου μοναξιά; Ποιον θα σώσω με το να μην ζω εγώ;»

Και παρατηρεί η συγγραφέας για την λειτουργία του μύθου του αγνοούμενου:

« Σε εποχές κρίσης, όταν διακυβεύεται η ίδια η ύπαρξη της πολιτείας, παρατηρείται μια ιδιαίτερη ένταση στις κοινωνικές σχέσεις: σε μερικές περιπτώσεις σύσφιξη δεσμών σε άλλες χαλάρωσης τους
[..]

Στην περίπτωση της ελληνοκυπριακής κοινωνίας κατά την περίοδο μετά την εισβολή [..] .άγχος, αναμονή, ελπίδα, μοναξιά, απελπισία των γυναικών των αγνοουμένων έχει από μόνο του και σε συνδυασμό με άλλα κοινωνικά προβλήματα χρησιμοποιηθεί κατά αξιοπρόσεκτο τρόπο από την ιθύνουσα τάξη για να ενισχύσει την πατριαρχική ιδεολογία. Αυτές οι γυναίκα στερούμενες από την

παρουσία του άντρα-προστάτη τους, συνειδητά η ασυνείδητα, χρησιμοποιήθηκαν από την κυπριακή κοινωνία σαν «παράδειγμα προς αποφυγή».

Η αναφορά της Ρούσου μπορεί να φαίνεται από την οπτική γωνία του σήμερα σαν κάπως απαισιόδοξη για τις αλλαγές οι οποίες συνέβαιναν σε σχέση με την κοινωνική θέση των γυναικών αλλά η καταγραφή της εμπειρίας των νεαρών γυναικών οι οποίες δεν μπορούσαν ούτε διαζύγιο να πάρουν ούτε να διαχειριστούν την περιουσία του άντρα τους ήταν χαρακτηριστική της εποχής – όπως και το συγκριτικό της παράδειγμα ότι μερικοί άντρες είχαν χωρίσει τις γυναίκες τους οι οποίες ήταν θύματα βιασμού. Καταγράφει επίσης αρκετά καλά την σταδιακή μετατροπή του ζητήματος των αγνοουμένων από ρεαλιστικό ζήτημα αναμονής για την απελευθέρωση αιχμαλώτων, σε ένα είδος συλλογικού φαντασιακού για την τραγωδία του 74 – με κύριο πρωταγωνιστή το τραυμα/δράμα των συγγενών.

Αυτό το τραυμα/δράμα της καθημερινότητας των συγγενών εξέτασε μια πιο ψυχολογική έρευνα η οποία διενεργήθηκε σχεδόν μια δεκαετία μετά. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 οι Μ. Πέτρου και η Ει. Γεωργιαδη, διενέργησαν μια έρευνα ανάμεσα σε συγγενείς αγνοουμένων και ερμήνευσαν τα τεκμήρια τους σε ένα ψυχαναλυτικό πλαίσιο. Τα λόγια των συγγενών μοιάζουν με συνέχεια των λόγων που κατέγραψε η Ρούσου:

«Είναι χειρότερο και από το θάνατο. Είχαμε πολλούς θανάτους στην οικογένεια και πριν και μετά τον πόλεμο. Ο θάνατος ξεπερνιέται, αυτό όμως είναι μαρτύριο.»

«Αν πέθανε φυσιολογικά, αν αρρώστησε, αν το κτύπησε το αυτοκίνητο, θα πάω στον τάφο του να ανάψω καντήλι. Θα πω στα παιδιά μου ότι πέθανε. Τώρα θα πω, ότι πέθανε; Βάζει κανείς το χέρι του στην φωτιά για να μου πει ότι πέθανε; Είναι επίγειος κόλαση. Ούτε κερί να ανάψουμε μπορούμε, ούτε μνημόσυνο να κάνουμε. Ούτε χήρα, ούτε χωρισμένη είμαι. Είναι ένας ωκεανός. Ζητώ να μάθω τι έγινε. Αν είναι πεθαμένος που είναι θαμμένος. Ζητούμε πιστοποίηση θανάτου όχι απλώς ότι πέθανε.»

Οι αναλυτές ξεκινούν την ερμηνεία τους από την θέση ότι ο θάνατος γίνεται αντικείμενο διαπραγματεύσεως μέσα από το πένθος το οποίο καταλήγει στην αποδοχή της απώλειας – τόσο του πόνου για τον αποχωρισμό όσο και των μορφών θυμού/ενοχής που παράγονται «κάθε φορά που το άτομο βρίσκεται αντιμέτωπο με την σκληρή δοκιμασία του θανάτου η του χωρισμού».

Στην περίπτωση των αγνοουμένων όμως οι αναλυτές βρίσκουν ότι υπήρχε ένα ανολοκλήρωτο και παθολογικό πένθος. Σύμφωνα με τον Φρόιντ υπάρχει μια αμφιθυμία απέναντι στην απώλεια και στο άτομο που πέθανε/ «χαθηκε/εφυγε». Στην περίπτωση του «παθολογικού πένθους» τα αρνητικά αισθήματα δεν εκτονώνονται: «Αντίθετα με μια προβλητική κίνηση τα συναισθήματα αυτά αποδίδονται σε εκείνο με αποτέλεσμα την εμφάνιση διωκτικού άγχους: «ο αγνοούμενος έρχεται στον ύπνο μας, η σκέψη του δεν μας αφήνει να ησυχάσουμε».

Το ανοκληρωτο πένθος και τα ψυχικά προβλήματα τα οποία παράγει ανάγονται σύμφωνα με τους αναλυτές όχι μόνο στην απουσία του σώματος-πτώματος αλλά και στο πολιτιστικό-πολιτικό πλαίσιο: στην απουσία κοινωνικών λόγων η πράξεων που να στηρίζουν την διαδικασία του πένθους και, αντίθετα στην σιωπηρή ενίσχυση από διάφορους φορείς της πίστης στην «επιστροφή του αγνοούμενου». Οι συγγενείς των αγνοούμενων μετατρέπονται έτσι σε μια ομάδα καταδικασμένη να ζει μόνιμα την τραγωδία του 74 σαν συμβολική αναπαράσταση του «δεν ξεχνώ» της υπόλοιπης κοινωνίας. Έτσι η κατάρρευση των κοινωνικών και συμβολικών πλαισίων το 74, και η συνακόλουθη αβεβαιότητα, διατηρείται σε μια μόνιμη κατάσταση:

«...για αυτό το λόγο η κατάλυση της συμβολικής τάξης δίνει στον αγνοούμενο το ψυχικό καθεστώς όχι της φαντασίωσης αλλά του φαντάσματος που καταδιώκει: «θα τρελαθώ» φωνάζει στην απελπισία

του ο συγγενής του αγνοούμενου στον οποίο δεν μπορεί να κλείσει επιτέλους τις εσωτερικές πόρτες του μυαλού: «δεν θα μας γιαννι ποτέ εμάς ο χρόνος;»

Αυτή η αδυναμία πένθους το οποίο θα μπορούσε να οδηγήσει σε ένα είδος αποφόρτισης δεν ήταν χαρακτηριστικό μόνο της ε/κ κοινότητας. Ήταν μέρος και της τ/κ εμπειρίας, έστω και με διαφορετική έμφαση, όπως διαπίστωσε η Yael Navaro-Yashin στην έρευνα της για τον τρόπο που οι τ/κ [ιδιαίτερα οι πρόσφυγες από την νότια Κύπρο] βίωσαν την χρήση των αντικειμένων και της περιουσίας των ε/κ - το «Ρουμ μάλι». Η ανθρωπολόγος ονομάζει το αίσθημα που ανίχνευσε σαν «Μαραζ» συνδέοντας το με την ανάλυση του Φρόιντ για την μελαγχολία σαν «μια εσωτερική κατάσταση του προσωπικού αισθήματος που δημιουργείται από μια απώλεια σε μια διαπροσωπική σχέση»:

«..το «χαμένο αντικείμενο» δεν είναι μόνο ένα άτομο [ένας ε/κ]. Σε αυτήν την περίπτωση το χαμένο αντικείμενο [το άτομο] είναι παρών στην ζωή του μελαγχολικού με την μορφή ενός πραγματικού υλικού [μη ανθρώπινου] αντικειμένου [όπως ένα αντικείμενο χρήσης στο σπίτι, ένα χωράφι με ελιές, ζώα]. Αυτό το αντικείμενο [είτε είναι ένα κομμάτι επίπλωσης, το σπίτι, η γη πάνω στην οποία είναι κτισμένο] θυμίζει στους ανθρώπους που το κατοικούν ότι αυτό είναι μια απώλεια για τους αρχικούς ιδιοκτήτες. Το αίσθημα της απώλειας που βιώνουν τα μέλη της άλλης κοινότητας [σε αυτή την περίπτωση των ε/κ] αιωρείται [...] στους χώρους και τα αντικείμενα τα οποία άφησαν πίσω. Και οι τουρκοκύπριοι κατοικούν πολλούς από αυτούς τους χώρους και χρησιμοποιούν, ακόμα, πολλά από αυτά τα αντικείμενα. Εδώ η μελαγχολία, το μαραζ, διαμεσολαβείται μέσα από αντικείμενα και μη ανθρώπινα περιβάλλοντα. Κατά συνέπεια μπορούμε να μιλούμε σε τέτοιες περιπτώσεις και ιστορικές συγκυρίες για μελαγχολικά αντικείμενα, πράγματα που αναδίδουν ένα αίσθημα μελαγχολίας, και μελαγχολία του χώρου, ένα περιβάλλον η μια ατμόσφαιρα που αναδίδει τέτοιο αίσθημα.»

Αξίζει να παρατηρήσει κάποιος ότι ήδη από την δεκαετία του 80 μια μερίδα της τ/κ διανόησης είχε αντιδράσει έντονα στην στρατηγική της τ/κ εξουσίας για λήθη του παρελθόντος και τόνιζε στοιχεία αυτού του «μαραζιού» του διαχωρισμού. Ίσως αυτό το μαράζι το οποίο ανίχνευσε η ανθρωπολόγος να εξηγά εν μέρει και την ανακούφιση των τ/κ το 2003 όταν άνοιξαν τα οδοφράγματα και συναντήθηκαν με τους ιδιοκτήτες της περιουσίας/μαλι, και τις συγκινητικές στιγμές επιστροφής συναισθηματικά σημαντικών αντικειμένων.

Η πιο πρόσφατη και ολοκληρωμένη εργασία για τους αγνοούμενους είναι αυτή του S.P. Cassia, "Bodies of Evidence". Η ανάλυση κινείται από το συγκεκριμένο στο γενικό - προχωρά μέσα από την «ανάκριση» διάφορων μορφών αναπαράστασης σε μια προσπάθεια να κατανοηθεί η σημειολογική αλλά και δομική θέση του ζητήματος στην κυπριακή νεωτερική [και μεταμοντέρνα θα μπορούσε να πει κάποιος] κουλτούρα.

Αν στην ανάλυση της Ρούσου το κυρίαρχο σύμβολο ήταν η Πηνελόπη, εδώ είναι η Αντιγόνη. Η αφετηρία του Cassia εστιάζει στην προσπάθεια συγγενών - γυναικών αγνοουμένων, οι οποίες σαν "απόγονες της Αντιγόνης" επιμένουν να θέλουν να βρουν κάτι από το σώμα του χαμένου αγαπημένου-συζυγου-συντροφου για να το θάψουν, ενάντια στην προσπάθεια της εξουσίας, του Κρέοντα, να αποσιωπήσει τα άβολα σημεία της ιστορικής τραγωδίας. Σε αυτήν την αντιπαράθεση ο παραλογισμός πολλών θέσεων και πιστεύω των συγγενών ερμηνεύονται σαν ένα είδος άλλης σχέσης με τον αποντα/αγνοούμενο - σαν ένα είδος συναισθηματικής [δαισθητικής;] σχέσης [η οποία αποδίδεται συνήθως στις γυναίκες] με τον νεκρό σε αντίθεση με την ορθολογική-νομική σχέση του κράτους.

Η ανάλυση του Cassia για την διαδικασία εκταφής των λείψανων του Χ. Παλμα το 1999 είναι συγκλονιστική. Το πτώμα του είχε ταφεί σε ομαδικό τάφο στην Λακαταμια και το κράτος μέχρι τότε προσπαθούσε να αποφύγει αυτήν την διασπαση/ζητήμα για να μην αποκαλυφθεί η προχειρότητα του χειρισμού της όλης υπόθεσης αλλά και για να συνεχίσει να ασκείται πολιτική πίεση στην άλλη

πλευρά. Η γυναίκα του, η Αντρουλα Παλμα, είχε προσπαθήσει να κάνει η ίδια εκταφή των λειψάνων του άντρα της το 1998. Την συνόδευε η επίσης γυναίκα αγνοούμενου, η κ. Μαρουλα Σιαμισιη η οποία είχε προσπαθήσει να ανοίξει ομαδικό τάφο και το 1974. Η προσπάθεια των 2 γυναικών για εκταφή απέκτησε δημοσιότητα και λειτούργησε σαν ένα είδος εξέγερσης της πραγματικότητας ενάντια στην προπαγανδιστική εικόνα/θεαμα στο τότε πλαίσιο. Και όταν τελικά έγινε η επίσημη εκταφή το 1999 η ίδια βρισκόταν εκεί και παρακολουθούσε. Ακόμα και η περιγραφή της κ. Παλμα για την ανάγκη ταφής εκφραζε την διαφορετική βιωμένη εμπειρία της – έτσι ενώ η γυναίκα η οποία κατοικούσε δίπλα από το νεκροταφείο εξήγησε ότι η μαζική ταφή έγινε διότι τα πτώματα βρωμούσαν, στην περιγραφή της κ. Αντρουλλας η λέξη «βρωμούσαν» μετατράπηκε σε «μύριζαν». Όταν τελικά δόθηκαν μερικά μέρη του σκελετού τα οποία είχαν αναγνωριστεί με την μέθοδο του DNA η γυναίκα έκανε μια κανονική διαδικασία θρήνου και ταφής επιτέλους. Ο Cassia κατέγραψε τις αποσπασματικές της φράσεις καθώς έκλεινε το κεφάλαιο του αταφου/χαμένου πτώματος.

«Δεν σε κατάλαβα Χαμπη..Τι έκαμες Χαμπη;..Χαμπη ηρτα να σε εβρω...Έπιασα τον κουσπο..Ετσι μου είπαν Χαμπη..Ειπα σου εν να ανακαλύψω τον τόπον που ετάφης, τον τόπον που σε έβαλαν μάνα μου..Χρυσε μου νομίζεις εν να πολεμήσεις;»

Και σε μια στιγμή που η κόρη της έδειχνε τα αντικείμενα που έμειναν από τον νεκρό η γυναίκα φώναξε: *«Αφήστε τους να δουν..για να καταλάβει ο λαός τα ψέματα των κυβερνήσεων τζάι των εμπόρων των εθνών».*

Αναλύοντας τον λόγο της ο Cassia παρατήρησε ότι μερικές φορές αποκαλούσε τον άντρα της, «πατέρα μας», επικεντρωνόταν συνεχώς στις τελευταίες του μέρες και ο λόγος της έμοιαζε με τον λόγο της υποχρέωσης απέναντι στον φίλο – περισσότερο παρά στον σύζυγο σαν Πηνελόπη. Αυτό το οποίο φαίνεται να διακυβευόταν στην επιμονή της συζύγου να ξεφύγει από τα επίσημα πλαίσια [*«...περιπαίζουν μας...»*] ήταν ακριβώς το βαθύ αίσθημα της ότι όφειλε η ίδια, όχι να περιμένει σαν μια παθητική καρτερική Πηνελόπη, αλλά να διεκδικήσει σαν μια δυναμική φιλη/φιλεναδα να αποκαταστήσει τον αγαπημένο της, τον άνθρωπο της. Η χρήση της λέξης «φίλος» από τον αναλυτή παραπέμπει στην αρχαία χρήση του όρου, αλλά σαν ανθρωπολόγος τονίζει και την ιδιόμορφη χρήση της λέξης στην κυπριακή καθομιλούμενη – η σχέση που φαίνεται να είχε αναπτύξει η κ. Αντρουλλα με τον χαμένο άντρα της έμοιαζε με μια φανταστική σχέση που οι άλλοι δεν μπορούσαν να καταλάβουν, σαν ένα μυστικό δεσμό ανάμεσα τους. Για αυτό για το ευρύτερο κοινό ο Χαμπης θα μπορούσε να ήταν πατέρας, μορφή εξουσίας αλλά και σύμβολο μιας εποχής – για την ίδια ωστόσο παρέμεινε ο Χαμπης που ερχόταν στα όνειρα της ζητώντας δικαίωση και ανάπαυση, ο «χρυσός της» που νόμιζε ότι πήγαινε να πολεμήσει και δεν ήξερε.

Αν όμως για τους συγγενείς ήταν ένας αγώνας διαχείρισης του πένθους, για την κοινωνία το ζήτημα των αγνοουμένων έγινε ένα είδος συμβόλου – και εδώ η ανάλυση του Cassia εστιάζει στο είδος της συμβολικής αναπαράστασης. Η ταύτιση λ.χ. της μεταφοράς του αγνοούμενου με το χαμένο παράδεισο ή την «θυσία του 74», αναλύεται σαν ένα είδος μεταμοντέρνου simulacrum όπου τα σημεία στην επικοινωνία αποκτούν μια αυτονομία από την πραγματικότητα και αναφέρονται στον εαυτό τους σαν μορφή επιβεβαίωσης. Οι αγνοούμενοι σε αυτήν την ανάλυση αποτελούν μαζί με τους εγκλωβισμένους και τους πρόσφυγες ένα ρητορικό πεδίο [*«οι θυσίες του 74»*] όπου ο κυρίαρχος ε/κ λόγος άρθρωνε ένα πλαίσιο το οποίο σηματοδοτούσε αναφορά στην «καταπίεση», στην πίστη για «επιστροφή» και στον «πόνο» ο οποίος «δεν μπορεί να ολοκληρωθεί σαν πένθος» με την έννοια ότι δεν μπορούμε να *«θρηνήσουμε ένα παρελθόν που είναι απαράδεκτο...»*. Υπήρχε σε αυτό το κυρίαρχο φανταστικό πλαίσιο ένα μείγμα μεταλλαγμένης θρησκευτικής παραπομπής σε Γολγοθά και Ανάσταση.

Για του τ/κ αντίθετα η εμπειρία των συγγενών των αγνοούμενων ήταν σιωπηλή. Από το 1968 τ/κ ηγεσία φάνηκε να θεωρεί τους αγνοούμενους της κοινότητας νεκρούς. Και μετά το 74 οι εξαφανισμένοι/χάσιμιοι τ/κ κωδικοποιήθηκαν σαν θύματα της βαρβαρότητας των ε/κ. Οπότε σε

αυτήν την αφήγηση η πιθανότητα «επιστροφής» η μιας ημιτελούς αναφοράς για το 74 ήταν απαγορευμένο σημείο. Η εμπειρία της Σεβιλαϊ Μπερκ την οποία καταγράφει η Uludag είναι χαρακτηριστική:

« Ζούσε στο Μπαχτσιελερ [Περβολία] μαζί με τέσσερα αδέρφια όταν χάθηκαν η μητέρα και ο πατέρας της το Μάιο του 1964. Μετά από 39 χρόνια που έψαχνε χωρίς ελπίδα, έμαθε από την ε/κ επιτροπή αγνοουμένων που είχαν ταφεί οι γονιοί της. Είχαν ταφεί σ' ένα πηγάδι κοντά στο Μπουγάζι Αμμοχώστου. Η τ/κ επιτροπή Αγνοουμένων δεν της αποκάλυπτε για έξι χρόνια αυτή τη πληροφορία, και όταν τελικά τους προκάλεσε, στην αρχή είπαν ότι ήταν ψέματα των ελληνοκυπρίων, και αργότερα, όταν αυτή έμενε, παραδέχτηκαν ότι ήταν αλήθεια, απειλώντας την όμως για να μην κάνει τίποτα...»

Τελικά η τ/κ «Αντιγόνη» κατάφερε να πάρει μερικά κομματια/κοκαλα από τον σκελετό των γονιών της όταν ένας εργολάβος έκανε εκταφή των κοκάλων από τον ομαδικό τάφο για να πάρει άδεια οικοδομής. Ακόμα λοιπόν και ένας ομαδικός τάφος ο οποίος θα λειτουργούσε υπέρ της ρητορικής για τη βαρβαρότητα των ε/κ δεν άνοιγε, ακριβώς γιατί το παρελθόν έπρεπε να ξεχαστεί. Όπως παρατηρεί ο Cassia υπήρχε και μια υπόγεια δυσφορία ανάμεσα στους συγγενείς των τ/κ χασιμιων/αγνοουμένων για την διαφορά στην αντιμετώπιση των δικών τους σε σύγκριση με τους νεκρούς της TMT, τους «αγωνιστές» - και προφανώς αυτή η διάφορα είχε και ιδεολογικές διαστάσεις αφού οι «αγωνιστές» ήταν η νομιμοποίηση της δεξιάς διαχείρισης της εξουσίας ενώ οι νεκροί/αγνοούμενοι/θυματα ήταν απλά η επιβεβαίωση του κινδύνου τον οποίον συνιστούσαν οι ε/κ.

Η κρίση του καθεστώτος διαχείρισης του πόνου

Αν το βίωμα των απλών συγγενών ήταν από τραυματικό μέχρι πεισματικά ανθρώπινο, από την εμπειρία της Πηνελόπης μέχρι την εμπειρία της Αντιγόνης, ήταν κοινό και στις 2 κοινότητες, η οργάνωση της διαχείρισης αυτού του τραύματος για πολιτικούς λόγους υπήρξε διαφορετική. Όπως παρατηρεί ο Cassia οι αναπαραστάσεις [στην τέχνη αλλά και στην πολιτική προπαγάνδα] των 2 κοινοτήτων έχουν και αυτές την αισθητή διαφορά που παραπέμπει πίσω στον βασικό άξονα γύρω από τον οποίο οργάνωσαν οι αρχές της κάθε κοινότητας το ζήτημα: για τους μεν ε/κ οι εικόνες που προβάλλονταν τόνιζαν την έννοια της θυσίας μέσα από την απουσία του σώματος [φαίνεται η στιγμή σύλληψης και μένει ανοικτό το ερώτημα του τι ακολούθησε] ενώ οι εικόνες που πρόβαλε η τ/κ πλευρά τόνιζαν μέσα από την έντονη παρουσία του νεκρού σώματος - αιματωμένου, καμένου, παραμορφωμένου - την ολοκλήρωση ενός δράματος .

Όμως αυτές οι αναπαραστάσεις γίνονται από ένα σημείο και μετά για τους έξω - σαν είδος διεκδίκησης του ποιος είναι το πραγματικό θύμα της σύγκρουσης. Σύμφωνα με τον Μ. Δρουσιωτη, στο βιβλίο του «1619 Ενοχές» στο εσωτερικό της ε/κ κοινότητας δημιουργήθηκε από τις δεκαετίες του 1970-80 ένα μπλοκ συμφερόντων το οποίο έκφραζε η επιτροπή συγγενών αγνοουμένων με ηγέτη τον οικονόμο Χριστόφορο. Η επιτροπή είχε δημιουργηθεί αρχικά μέσα στο κλίμα της κρίσης του 74 αλλά εξελίχθηκε σε ένα αυτόνομο οργανισμό ο οποίος είχε σαφή κρατική κάλυψη και λειτουργούσε σαν ένα είδος ομάδας πίεσης - ο οποίος μάλιστα ερχόταν και σε αντιπαράθεση με την πολιτική εξουσία.

Ένα από τα πρώτα παράδοξα εκείνης της επιτροπής ήταν ο τρόπος με τον οποίο εξαφανίστηκαν οι αναφορές στα πτώματα που ταφθηκαν ομαδικά και ιδιαίτερα στο πραξικόπημα. Σύμφωνα με μαρτυρίες που είχαν δημοσιευτεί και μετά την εισβολή και που αναδημοσιεύονται στο βιβλίο του Μ. Δρουσιωτη ένας από τα ισχυρά άτομα της επιτροπής, ο Ν. Σεργιδης φερόταν να ήταν παρών, σαν ένοπλος, στο νοσοκομείο Λευκωσίας κατά την διάρκεια του πραξικοπήματος - όταν έγιναν, σύμφωνα με μαρτυρίες είτε εκτελέσεις είτε συνοπτικές μαζικές ταφές. Όπως παρατηρεί ο Cassia ακόμα και η αριστερά που τόνιζε πιο έντονα το γεγονός ότι υπήρχαν νεκροί από το πραξικόπημα που δεν είχαν καταχωρηθεί, υποτονισε αυτήν την έμφαση στα πλαίσια της «εθνικής ενότητας». Αντίθετα η τ/κ πλευρά

χρησιμοποιούσε ακριβώς την μη- αναφορά στους νεκρούς του πραξικοπήματος σαν την πρώτη γραμμή άμυνας.

Το ζήτημα των αγνοουμένων πέρασε αρχικά από τις διεθνείς εκκλήσεις για την λύση του ανθρωπιστικού ζητήματος στην συμφωνία του 1981 [ανάμεσα στον οικονόμο Χριστόφορο και τον Ρ. Ντενκτας] όπου αποφασίστηκε ότι θα συμπεριλαμβάνονταν και οι τ/κ αγνοούμενοι του 1963 -64 στην συζήτηση του θέματος. Εκείνη την περίοδο οριστικοποιήθηκε και ο αριθμός των αγνοούμενων σε 1619 - οι προηγούμενοι αριθμοί κυμαίνονταν από 2324 μέχρι 1510. Όπως φάνηκε όμως αργότερα αυτός ο αριθμός απλά κάλυπτε το γεγονός ότι η επιτροπή και οι αρμόδιες υπηρεσίες ποτέ δεν είχαν κάνει πραγματική έρευνα. Ουσιαστικά και οι δυο πλευρές για δικούς τους λόγους κωλυσιεργούσαν. Το αδιέξοδο ήταν φανερό πια στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και το 1992 ο αντιπρόσωπος του ΟΗΕ εισηγήθηκε μια νέα μέθοδο διερεύνησης με την κατάθεση όλων των φακέλων. Αυτή η κίνηση είχε να κάνει βέβαια με το αδιέξοδο των προηγούμενων χρόνων αλλά ήταν επίσης και μια περίοδος ευρύτερης κινητικότητας στο κυπριακό. Και σαφώς το ζήτημα των αγνοουμένων ήταν πια θέμα εκκρεμότητας παρά ουσίας για την διαδικασία των συνομιλιών. Αλλά στο εσωτερικό της ε/κ κοινότητας η επιτροπή συγγενών αγνοούμενων είχε αναπτύξει ένα δίκτυο διαρρών και χειραγώγησης της πληροφορίας μέσω των ΜΜΕ για να διατηρεί την δύναμη/επιρροή της - και μέρος αυτής της στρατηγικής ήταν και η άρνηση να κατατεθούν όλα τα τεκμήρια στην Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους [ΔΕΑ]. Στα πλαίσια μιας τέτοιας προσπάθειας οι κύκλοι της επιτροπής φαίνεται ότι προσπάθησαν να προκαλέσουν ρήξη ανάμεσα στον Κληριδη και τον αντιπρόσωπο του ΟΗΕ τον Αύγουστο του 1993 - κάτι που οδήγησε στην όξυνση των σχέσεων επιτροπής-κυβέρνησης. Από εκεί και πέρα ακολούθησε μια έντονη σύγκρουση που κωδικοποιήθηκε σαν μια δημόσια αντιπαραθεση ανάμεσα στον επίτροπο για ανθρωπιστικά θέματα Λέανδρο Ζαχαριάδη και τον οικονόμο Χριστόφορο.

Σε εκείνο το κλίμα φαίνεται να άρχισε να αναδύεται η δυσφορία των συγγενών στον δημόσιο λόγο. Σε μια επιστολή στην «Σημερινή» ο πατέρας του Ζήνωνα Μαστραππα κατάγγειλε ότι ο 12χρονος γιος του είχε τραυματιστεί και μεταφερθεί στο νοσοκομείο το 1974 από όπου «εξαφανίστηκε» - και το όνομα του βρισκόταν στον κατάλογο που παραδόθηκε στον ΟΗΕ το 1980 «με την πληροφορία ότι συνελήφθη από τους Τούρκους».

«Πως τολμούμε να απαιτούμε από τους Τούρκους να μας δώσουν στοιχεία για τους 1618 αγνοουμενους [...] όταν για ένα παιδί 12 χρόνων που χάσανε στο νοσοκομείο Λευκωσίας δεν ενδιαφέρεται κανένας να μάθει τι έγινε;»

Μέσα στα πλαίσια αυτού του κλίματος αναδυόμενης αμφισβήτησης, τον Νοέμβρη του 1995 ο δημοσιογράφος Ανδρέας Παράσχος δημοσιοποίησε μια από τις πιο καταλυτικές έρευνες στα πλαίσια της κυπριακής διερευνητικής δημοσιογραφίας: μετά από έρευνα στο κοιμητήριο Λακαταμίας αποκάλυψε ότι υπήρχαν, τουλάχιστον, 27 άτομα θαμμένα εκεί τα οποία βρίσκονταν επίσης στον κατάλογο των αγνοουμένων. Την περίοδο 1995 - 96 κατατέθηκαν στην ΔΕΑ οι φάκελοι 1493 αγνοούμενων ε/κ [ενώ για 126 αποφασίστηκε να ειδοποιηθούν οι οικογένειες τους ότι δεν θα υποβάλλονταν οι φάκελοι τους] και 500 τ/κ αγνοουμένων [ο προηγούμενος αριθμός ήταν 803]. Ακόμα και τότε όμως ακολούθησε ένα νέος γύρος αντιπαραθέσεων στην ε/κ κοινότητα για το κατά πόσο θα έπρεπε να ειδοποιηθούν οι συγγενείς των 126.

Το 1997 έγινε συμφωνία ανάμεσα στον Κληριδη και τον Ντενκτας για ένα νέο πλαίσιο αντιμετώπισης του θέματος των αγνοουμένων το οποίο θα συμπεριλάμβανε και εκταφές. Η τ/κ πλευρά υπαναχώρησε τον επόμενο χρόνο, αλλά η ε/κ πλευρά [και μπροστά στην αναδυόμενη κρίση του υπάρχοντος καθεστώτος διαχείρισης του ζητήματος] πήρε απόφαση για μονομερείς εκταφές - είχαν ήδη μαζευτεί δείγματα DNA από 2000 συγγενείς αγνοουμένων. Και άρχισε από τότε η αργή αλλά πρακτική πια διαδικασία αναζήτησης των νεκρών για ολοκλήρωση του πένθους.

Την ίδια περίοδο υπήρξε και μια μετατόπιση στην στάση των τ/κ καθώς υπήρξαν σημαντικές πολιτικές μετατοπίσεις στο εσωτερικό της κοινότητας. Εδώ τα εύσημα για την διερευνητική δημοσιογραφία ανήκουν στην Sevgül Uludag. Η Uludag μέσα σε ένα κλίμα άρνησης του θέματος ξεκίνησε να αναζητά στοιχεία για τους αγνοούμενους και των 2 πλευρών και να καταγράφει με ένα είδος γυναικείας γραφής τον ανθρώπινο πόνο. Η προσπάθεια της στη αρχή ήταν σαφώς πιο δύσκολη από τους ε/κ συνάδελφους της αλλά μετά την εξέγερση των τ/κ το 2002-04 η δουλειά της έγινε ένα μέσο για να βρεθούν συγγενείς αγνοούμενων και από τις δυο κοινότητες, να διευκρινιστούν οι τόποι ταφής, και να μιλήσουν για τον κοινό πόνο.

Επίλογος: Μορφές αποκάλυψης «δημόσιων μυστικών»

Όταν η κ. Παλμα και η κ. Σιαμिश το 1998 δοκίμασαν να ανοίξουν τους ομαδικούς τάφους αποκάλυψαν, λέει ο Cassia, ένα «δημόσιο μυστικό που πολλοί ήξεραν αλλά φοβόντουσαν να αρθρώσουν: ότι το κράτος είχε κατασκευάσει ένα *simulacrum* γνώσης». Και ώθησαν στην κατάρρευση του καθεστώτος διαχείρισης του πόνου. Αντίθετα όταν ο οικονόμος Χριστόφορος προσπάθησε εκείνη την περίοδο να χρησιμοποιήσει για ακόμα μια φορά τις ελπίδες [με το να ισχυριστεί ότι υπήρχαν αγνοούμενοι οι οποίοι ζούσαν σε τρίτες χώρες] που κατασκεύαζε το δημόσιο ψέμα για να κάνει πολιτική ρητορική, προκάλεσε ένα σοκ απομυθοποίησης το οποίο τον ανάγκασε να παραιτηθεί: «το σοκ της δήλωσης δεν βρισκόταν στο τι είπε αλλά στο ότι το απίθανο των ισχυρισμών του έφερε την κοινωνία πολύ κοντά στο δημόσιο μυστικό: ότι οι αγνοούμενοι είναι νεκροί [...] και ότι ξέραμε ότι οι αρχές ήξεραν ότι εμείς, το κοινό, το ήξερε καθ' όλη της διάρκεια όλων αυτών των χρόνων.»

Ίσως αυτή η μορφή ρήξης με τις εικονικές πραγματικότητες στον δημόσιο λόγο να είναι και μια μορφή προσγείωσης στην πραγματικότητα που επιτρέπει το ιστορικό πέρασμα.

Βιβλιογραφία

Cassia Sant Paul. 2005. *Bodies of Evidence*. New York: Berghahn.

Δρουσιωτης Μακάριος. 2000. 1619 Ενοχές. Λευκωσία: Αρχείο.

Κληριδης Γλαύκος. 1988. Η Κατάθεση μου [τόμος Α]. Λευκωσία: «Αλήθεια».

Loizos Peter. *Intercommunal Killing in Cyprus*.

Μαχλουζαριδη Σ. Παναγιώτη. 1985. Κύπρος 1940 – 60: ημερολόγιο των εξελίξεων. Λευκωσία.

Navaro-Yashin Yael. 2007. Affective spaces, melancholic objects: ruination and the production of anthropological knowledge. In *Journal of the Royal Anthropological Institute (N. S)* 15, 1 -18.

Papadakis Yiannis. 2005. *Echoes from the Dead Zone*. London: I.B. Tauris.

Patrick A. Richard. 1976. *Political Geography and the Cyprus Conflict*. University of Waterloo: Department of Geography.

Πέτρου Μιχάλης, Γεωργιαδη Ειρήνη. 1991. Το αδύνατο πένθος των συγγενών των κυπρίων αγνοουμένων: ψυχικές και κοινωνικές διαστάσεις. Ανακοίνωση στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας, Πανεπιστήμιο Αθηνών. Δημοσιεύτηκε ανεπτυγμένη στο Ψυχολογικά Θέματα, Απρίλιος 1996, τόμος 7, τεύχος 1, Αθήνα.

Ρούσου Μαρία. 1993. Η τραγωδία του να είσαι Πηνελόπη: πατριαρχια-πολεμος-πολιτική. Στο *Κοινωνία και Ζωή: λίγο πριν την ανεξαρτησία και μέχρι το 1984*. Λευκωσία: Εκδ. Δήμου Λευκωσίας.

Uludag Sevgul. 2005. Τα Στρείδια που έχασαν το Μαργαριτάρι τους. Λευκωσία.

[Χρειάζεται Τούρκικη Μετάφραση](#), [Χρειάζεται Αγγλική Μετάφραση](#), [κοινωνιολογικά \(Ιστοσελίδα\)](#), [Ηλεκτρονικά Άρθρα](#), [Δεκαετία 2010-2019](#), [2015](#), [Απροσδιόριστη Τοποθεσία](#)

From:

<https://movementsarchive.org/> - **Κυπριακό Κινηματικό Αρχείο**

Cyprus Movements Archive

Kıbrıs Sosyal Hareket Arşivi

Permanent link:

<https://movementsarchive.org/doku.php?id=el:digital:sociological:pain>

Last update: **2025/10/09 17:10**

